

JOSEPH CONRAD

3. 12. 1857 – 3. 8. 1924

Anglický spisovatel Joseph Conrad se narodil 3. prosince 1857 na Ukrajině v malé obci Berdičev jako Józef Teodor Konrad Nalęcz Korzeniowski. Pocházel ze zchudlé polské aristokratické rodiny. Jeho otec Apollo Korzeniowski, nepříliš známý revoluční básník, avšak známý překladatel Shakespeara a soudobé francouzské literatury, byl za přípravu národního povstání vězněn a poté poslán do vyhnanství do Vologdy na sever Ruska, kam odešel i s celou rodinou. Conradova matka zde podlehla tuberkulóze, otec se po sedmileté deportaci vrátil s podlomeným zdravím a usadil se v Krakově i se synem, kterého zapsal do dobré polské školy. Mladý Conrad sám hodně četl, převážně anglické a francouzské romantiky, mimo jiné i Shakespeara v otcově polském překladu. V roce 1869 zemřel na tuberkulózu i Conradův otec a výchovy osiřelého dvanáctiletého chlapce se ujal strýc z matčiny strany Tadeusz Bobrowski.

Přes strýcův odpor přivedla touha po dobrodružství sedmnáctiletého Conrada do francouzské Marseille, kde se stal členem posádky jedné z lodí francouzského středozevního a obchodního loďstva. První dobrodružství předčila všechna jeho očekávání, když se v Marseille zapletl do nezákonného prodeje zbraní do severního Španělska a Střední Ameriky, a dokonce se pokusil z nešťastné lásky a nedostatku peněz o sebevraždu. Po tomto nevydařeném začátku uprchl jednadvacetiletý Conrad do Anglie. Lákavost vzdálených exotických zemí však brzy opět zvítězila nad touhou usadit se, a tak zhruba dalších patnáct let prožil Conrad jako námořník a důstojník na britských lodích putujících po všech světových oceánech.

V roce 1886 dosáhl Conrad hodnosti kapitána, získal britské státní občanství a plavil se do všech možných koutů světa – zejména do Austrálie, Indie, Barmy, Malajska, Indonésie i Afriky. Při plavbě po řece Kongo, v roce 1890, vážně onemocněl malárií. V dlouhých hodinách osamocení si v kapitánské kajutě četl francouzské i anglické knihy a začal také psát. Když se jeho zdraví stále zhoršovalo a musel se postupně vzdát své námořnické kariéry, rozhodl se v sedmatřiceti letech zcela pro spisovatelství. V roce 1894 se usadil v Anglii a o dva roky později se oženil s anglickou

dívku Jessie George, s níž měl dva syny. Na moře už se Conrad nikdy nevrátil, i když po vypuknutí 1. světové války nabídl své služby britskému námořnictvu.

Za jazyk své literární tvorby si Conrad vybral angličtinu, což bylo odvážné rozhodnutí, neboť si ji osvojoval až v dospělosti a až do konce svého života ji vyslovoval se silným cizím přízvukem. Přesto napsal všechny své romány, novely a povídky s takovou propracovaností a jazykovou bohatostí, že se stal jedním z největších mistrů anglické prózy. Své anglické čtenáře udivoval i přitahoval až přepjatou gramatickou korektností, stylistickou cizostí a mírnou archaičností, kterou vyčetl ze starých slovesných vzorů. Zároveň okouzloval měnivým rytmem vyprávění, hudebností a bohatou obrazností. Poetickou atmosféru vytvářel neustálým opakováním klíčových slov a metafor.

Bohatou látku pro tvorbu poskytly Josephu Conradovi značné zkušenosti z námořních plaveb a života v exotických končinách. Psal o tom, co důvěrně poznal a prožil: *„Jediný legitimní podklad tvůrčí práce spočívá v odvaze rozpoznat všechny neodmyslitelné protiklady, které náš život dělají tak tajemným, tak fascinujícím, tak nebezpečným – tak nadějným. Opravdu existují! A to je jediná základní pravda literatury.“* Jeho díla se tak často odehrávají v exotickém prostředí a na zámořské lodi, nebo se zabývají politickými otázkami současného světa. Moře bylo pro Conrada i pro jeho hrdiny symbolem svobody i ničivým nepřítelem, který hrozí člověku pekelnými útrapami nebo přímo smrtí. Jako *„básník moře“* (André Maurois) popisuje Conrad romantiku a krásu tohoto živlu a jako psycholog odkrývá hádanky života, které nemají řešení, ale každý je musí zodpovědět. Conrad byl přesvědčen, že spisovatel má podobné povinnosti jako námořník: *„Vykonávat svou práci co možná nejlépe, líčit přesně to, co viděl, pečovat o své věty tak, jako posádka myje můstek, a nečekat jinou odměnu než tichou úctou lidí sobě rovných.“* K této práci svědomitého námořníka, *„dělníka v próze“*, jak sám říkal, připojoval Conrad stále důsledněji povinnost spolehlivého kapitána: vést čtenáře životními bouřemi a ukazovat jim ve vypjatých situacích nejen pravdu a tajemství, ale i smysl života a vzbuzovat v nich pocit odpovědnosti za jejich činy. Proto se v Conradových románech i povídkách vždy otvírají pod hladinou exotických dobrodružství hlubiny problémů etických.

Ve svých knihách se Conrad snažil ukázat život člověka jako sled neustálých vnitřních bojů, v nichž každá chvíle slabosti a lidského selhání vede často

k neodčinitelné pohromě. Conradovi hrdinové jsou bezradní, probouzí se v nich pocit viny a zrady, jenž je v jejich světě plném zoufalství vyvažován vášnivou touhou po čestnosti a věrnosti. Spása jim však zůstává zapovězena a oni marně bojují do úmuru o své bytí. Čest, obzvláště ta námořnická, a zodpovědnost vůči ostatním je nejvyšší Conradova hodnota, která se stala společným jmenovatelem jeho zdánlivě protichůdných úvah o etice ve všech jeho prózách. Conradovo téměř fanatické zaujetí otázkou cti bylo nezdůvodněně vykládáno jako projev jeho aristokratické výchovy a vlivu polského a francouzského romantismu. Také smrt se Conradovi jeví střídavě jako vykupitelka z nesnesitelných životních útrap i jako ničitelka lidských výprav za štěstím. Někteří Conradovi hrdinové dosahují teprve ve smrti plného lidského dozrání, jiní ji chápou jako absolutní konec všeho a umírají stoicky bez jediného slova.

Svůj první román *Almayerův vzdušný zámek* (1895, česky též jako *Almayerův blud*) rozepsal Conrad během plavby na zaoceánském parníku Torrenst. Románem do svého díla uvedl zeměpisnou oblast malajské jihovýchodní Asie. Spolu s romány *Vyhnanec z ostrovů* (1896) a *Záchrana* (1920, česky též *Únik*) tvoří tato prvotina tzv. malajskou trilogii. Tropiccká příroda zde není pouhou dekorativní kulisou, ale rovnocenným, často i rozhodujícím spoluúčastníkem dějového konfliktu. Středem Conradova zájmu je zobrazení člověka v kritické situaci a řešení střetu mravních hodnot, jež z takové situace vyplývají. Děj románu *Almayerův vzdušný zámek* se odehrává na Borneu a líčí příběh holandského obchodníka Almayera, jenž je vmanévrován do úlohy, na kterou nestačí, a jemuž se zhroutí životní iluze. Nakonec pomalu umírá v opiovém opojení a zapomnění jako pozdně romantický „zbytečný člověk“. Na rozdíl od románových hrdinů 19. století však nebudí sympatie čtenářů, ale lítost a odpor.

Román *Vyhnanec z ostrovů* (1896) zavádí čtenáře na malajské souostroví v době boje koloniálních velmocí o moc a na příběhu mladého bezcharakterního úředníka, žijícího pod patronací obávaného anglického kapitána, vytváří působivý obraz prostředí a doby.

Značný význam pro pochopení Conradových uměleckých cílů má jeho předmluva k novele *Černý námořník* (1897, česky též jako *Černoch z lodě Narcissus*). Podle autorových slov by mělo působení literatury klást důraz na povahové vlastnosti postav, nutnost jazykové vytržbenosti a na realistické zobrazení skutečnosti, aby čtenář

mohl správně prožít každý detail příběhu. Conrad své příběhy předkládá hned z několika úhlů pohledu, kdy se objektivní zobrazení často střetá se subjektivně zabarveným líčením a chronologická linie děje je narušována častými návraty k určitým detailům. V novele *Černý námořník* ponechal Conrad stranou děj a soustředil se na atmosféru plachetnice Narcis, vracející se z Bombaje do Londýna a vezoucí kromě zdravé posádky i umírajícího černého námořníka Waita, jemuž tvrdá služba v nezvyklém prostředí přivodila tuberkulózu. Conrad zachytil proměnlivé nálady moře a stejně proměnlivé nálady námořníků, sledujících s pověřčivou hrůzou i soucitem umírání svého černého druha, jehož smrt se v nekonečnosti a věčnosti moře zrcadlí jako nepatrná epizoda.

Metodu svého tvůrčího psaní, kterou čtenářům představil v předmluvě k novele *Černý námořník*, Conrad výrazně uplatnil v románu *Lord Jim* (1900). Dílo spojuje dva nejoblíbenější Conradovy náměty: život na lodi a na Dálném východě. Přitom však autor opět proniká dobrodružstvími a exotikou k problémům obecně lidským a mravním. Tradiční chronologický průběh děje narušují časté časové inverze, se kterými se úzce prolíná střídání dvou vypravěčských pozic – autorova a kapitána Marlowa. Hlavním vypravěčem je kapitán Marlow, který se s titulním hrdinou, lordem Jimem, náhodně setkal při soudním líčení a nyní se snaží dobrat motivů jeho jednání. Jim je mladý anglický námořní důstojník, který v bouři a v zdánlivě beznadějně situaci opustil v panice svou loď s osmi sty poutníky. Zachrání se, ale je štván pocitem, že ztratil svou čest. Teprve když se usadí v zapadlé malajské vesnici, nachází v obětavé pomoci domorodcům duševní rovnováhu. Jeho úplné ospravedlnění však nastává až v okamžiku, kdy hrdě přijímá téměř mučednickou smrt.

Kapitán Marlow je také vypravěčem a hlavní postavou novely *Srdce temnoty* (1902), inspirované Conradovou africkou zkušeností. Příběh o plavbě po řece Kongo za obchodníkem se slonovinou Kurtzem se postupně proměňuje z kritiky evropského kolonialismu v symbolicky pojaté líčení pouti do nitra zlých, temných sil, které se zmocňují člověka vyvázaného ze světa západní civilizace. Problém vlivu prostředí a problém kolonialismu jsou v této umělecky největší Conradově krátké próze neoddelitelné a vzájemně se prolínají. Novela patří k mezníkům ve vývoji světové prózy.

Povídka z námořnického prostředí *U konce sil* (1902, česky též *Na pokraji sil*) zobrazuje niterné drama hrdinů bojujících proti nespravedlnosti a zlu. Próza *Mládí* (1902, česky též *Mladost*) líčí smolnou plavbu mladistvého námořníka na staré lodi Judea z Anglie do Bangkoku a zkázu lodi v Indickém oceánu, když se vznítí náklad s uhlím v jejím trupu. Povídková kniha *Tajfun a jiné povídky* (1903) přibližuje a od každodenní práce námořníků až po velitelské starosti námořních důstojníků a kapitánů vykresluje život na moři a seznamuje s exotickým světem v zámoří.

Téměř celé střední období Conradovy tvorby se vyznačuje zvýšeným zájmem o soudobé politické a sociální problémy. Nejpřesvědčivějším uměleckým výsledkem tohoto Conradova literárního období je bezesporu román *Nostramo* (1904, vydán též pod názvem *Věrný Nostramo*). Hlavní hrdina románu, spolehlivý a loajální předák přístavních nakladačů, podlehne pokušení a přivlastní si náklad stříbra, který měl dopravit do bezpečí před povstalci. Kromě četných psychologických a dobrodružných zápletek zobrazuje román tísnivé sociální a politické poměry v malém fiktivním státě Jižní Ameriky, zmítané občanskými válkami a kapitálovými machinacemi evropských i severoamerických investorů.

Osobitou skupinu děl nastolujících morální otázky na pozadí soudobých společensko-politických problémů tvoří i romány *Tajný agent* (1907) a *Očima západu* (1911). Romány pro své jednostranné vyjádření politické problematiky působí vykonstruovaně. Jejich námět, působení teroristických anarchistických skupin, trpí autorovou malou znalostí líčeného prostředí i zjednodušenou analýzou příčin tohoto problému. Morální otázky, kdy je vždy hlavní hrdina zmítán výčitkami svědomí a následky svých provinění si nese do konce svého života, však Conrad zodpověděl s citem a propracovaností. Román *Tajný agent* se odehrává v Londýně a jeho titulní postavou je kosmopolita pan Verloc, vydržovaný ambasadou nejmenované cizí mocnosti. Hlavní zápletku vytváří pokus této cizí mocnosti přinutit londýnskou policii pomocí vyprovokovaných násilností, aby potlačila skupinu anarchistů žijících v londýnském exilu. Nakonec je agent provokatér Verloc zavražděn vlastní ženou. Kniha *Očima západu* vypráví příběh ze života ruských revolucionářů. Román se rozvíjí v předrevolučním Rusku a ve Švýcarsku. Ústřední postavou je ruský student Razumov, který se přes své přesvědčení stranit se politiky náhle nedobrovolně ocitá uprostřed politických událostí.

V roce 1912 vydal Conrad knihu psychologických povídek *Mezi zemí a mořem* (česky též *Mezi mořem a pevninou*). Příběhy jsou zasazené do exotického prostředí východoindického souostroví a na hlavních postavách odhalují hluboké mravní zaujetí a smysl pro odpovědnost za lidské činy. O rok později vyšel román *Náhoda* (1913), jehož děj se soustřeďuje kolem podivných životních osudů námořního kapitána Anthonyho a jeho mladičké ženy Flóry de Barral, dcery bohatého anglického bankéře. Příběhem s pomalu plynoucím dějem a psychologicky dobře vykreslenými postavami protéká téma zrady a zbabělosti a zejména pak téma osudové životní samoty. Opět se tu objevuje Conradův oblíbený vypravěč kapitán Marlow a některé klíčové momenty jsou nazírány ze tří až čtyř rozdílných pohledů.

Conradův román *Vítězství* (1915) líčí životní příběh švédského podnikatele Heysta, který hledal spokojenost a svobodu v samotě a nezájmu o svět a lidi. Uchýlil se proto na Malajské ostrovy, ale z dobroty se zapletl do osudů jiných a tragicky pozdě pochopil nutnost důvěry v život a význam lidských vztahů. V roce 1915 byla vydána i kniha povídek *Mezi přílivem a odlivem*, jejíž dobrodružné až detektivní příběhy zavádějí čtenáře do přímořských krajín a na moře. Jejich námětem je oslava mužnosti, statečnosti a spravedlnosti.

Z pozdní tvorby vyniká Conradova autobiografická novela *Hranice stínu* (1917), zakládající se na vzpomínkách z autorova mládí, které prožil na moři ve službách anglických obchodních společností. Psychologicky mistrně zpracovaný příběh líčí vyvrání mladého kapitána v muže během nebezpečné námořní plavby. Conradovými námořnickými zážitky je inspirován i dobrodružný román *Zlatý šíp* (1919), který na pozadí bojů o španělský trůn v sedmdesátých letech 19. století rozvíjí psychologický příběh mladého námořníka, jenž získává na souši první milostné zkušenosti a z lásky k ženě se pouští do nebezpečné hry na život a na smrt.

Z dalších Conradových děl lze jmenovat například romány *Záchrana* s podnázvem *Romance z mělčín* (1920) a *Korzár* (1923), či knihu krátkých příběhů *Povídky z doslechu* (1925). České výběry *Povídky z tropů* (1917) a *Neklidné příběhy* (1981) jsou sestaveny z různých knih situovaných do námořního a exotického prostředí a vynikají poutavým dějem i barvitou obrazností spisovatelovou. Známé jsou také autorovy autobiografické eseje *Zrcadlo moře* (1906) a *Poslední eseje* (1926).

V posledních Conradových prózách se projevil pokles tvůrčích sil, zaviněný bezpochyby jeho stále rostoucími tělesnými útrapami. Dlouhodobé živoření na pokraji chudoby totiž značně podlomilo nejen spisovatelovo zdraví, ale i tvůrčí potenciál. Současně došlo i k významnému posunu Conrada na konzervativní, vlastenecké pozice. Tento posun posílily ještě více jeho sympatie k válečnému úsilí Anglie za 1. světové války, v níž padl jeden z jeho synů jako britský voják. Conrad v tomto období žil na několika místech jižní Anglie, vždy v blízkosti, ale nikoli v dohledu moře. Těsně před první světovou válkou i po ní navštívil svou vlast a v posledních měsících života občas vypadal, podle svědectví paní Conradové, „*jako by chtěl všeho nechat a vrátit se do Polska*“. Zemřel však náhle 3. srpna 1924 na infarkt v Anglii, kde je také pochován na hřbitově sv. Dunstana v Canterbury mezi polskými, francouzskými a italskými námořníky a letci padlými v první i druhé světové válce.